

Stručni rad

Predan: 24 rujna 2023

Prihvaćen: 1 prosinca 2024

PREVOĐENJE U KONFLIKTNIM ZONAMA (RATNI I POSTRATNI PERIOD)

Edina Spahić

Filozofski fakultet Sarajevo

Sažetak

Ovaj rad za temu ima u Bosni i Hercegovini ali i u regionu nedovoljno istraženu oblast institucionalnog prevođenja u specifičnim konfliktnim situacijama. Uloga, položaj, zaštita prevoditelja, te etičke dileme kao i problemi i poteškoće sa kojima se prevoditelj susreće u konfliktnoj zoni osnovne su linije ovog istraživanja. Istraživanje je rađeno na temelju osobnog iskustva prevođenja u ratu na prostoru Bosne i Hercegovine i razgovora koji su vođeni s ratnim i postratnim prevoditeljima. Uloga prevoditelja u istražiteljskom procesu na Međunarodnom kaznenom sudu za ratne zločine čini drugi dio ovog istraživanja. Rad za cilj ima privući pozornost znanstvenika koji se na ovim prostorima bave institucionalnim prevođenjem, te ukazati na kompleksnost i važnost uloge prevoditelja u konfliktnim zonama.

Ključne riječi: prevoditelj, konflikt, problemi, poteškoće, etičke dileme

1. Uvod

Verbalna komunikacija je inherentna ljudskoj komunikaciji; međutim, ona je nekada nemoguća jer podrazumijeva da svi učesnici govore jezikom na kojem se mogu razumjeti, u suprotnom nastaju jezične i kulturološke barijere. Prevoditelji su kroz povijest rušili komunikacijske barijere ne samo u mirnim vremenima nego i u vrijeme sukoba širom svijeta. Ovo istraživanje bavi se ulogom prevoditelja u

vrijeme ratnih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, prvenstveno Bosne i Hercegovine. Sve što je napisano o ratnim konfliktima u svijetu u određenim segmentima može poprimiti karakteristike politički obojenog diskursa. Razloga može biti više, ali smatramo da jedan od glavnih leži u činjenici da osobe koje se bave temama konflikta nisu u poziciji u potpunosti isključiti kontekst u kojem obavljaju svoj posao i zauzeti neutralan stav. Ni u ovom istraživanju to nije moguće jer su i autor, kao i prevoditelji s kojima su vođeni razgovori bili djelatnici UN-ovih mirovnih trupa, dakle, izravno uključeni u ratna zbivanja na prostoru Bosne i Hercegovine. Ako u obzir uzmemo tu činjenicu može se nametnuti sljedeće pitanje: Da li istraživanje sa autobiografskim elementima može biti znanstveno? Upravo takvo pitanje postavila je i Zrinka Stahuljak (2023, 9) u knjizi *Fikseri u srednjem vijeku* u kojoj tvrdi da "U izvorištu naših znanstvenih radova gotovo uvijek postoji autobiografski pokretač koji se ne razotkriva." Imajući u vidu do sada rečeno neminovno se kao jedna od tema ovog istraživanja nameće prevoditeljeva (ne)neutralnost u zonama sukoba jer se prevoditelj kao neko ko je preživio rat, ko govori o osobnom traumatičnom iskustvu nameće "kao osoba koja će izreći činjenice, pa i istinu o stvarima" (Ibid.). Drugim riječima prevodilac može, a to zasigurno i čini, intervenirati tijekom procesa prevođenja ili poslije u komunikaciji sa sudionicima razgovora na način da iznese osobna saznanja, činjenice, mišljenje ili da ne prevede dijelove razgovora sa kojima se ne slaže jer ih smatra netačnim. I naši informanti su se složili da im je ostavljen prostor da iznesu svoj stav: "Mišljenje i komentare sam davala nakon sastanka i ako bi me strana koja je tražila moje usluge pitala za mišljenje." Uposlenici različitih međunarodnih agencija koje su bile prisutne za vrijeme rata u BiH nisu uzalud konzultirali prevoditelje jer su oni pripadali jednoj od strana u sukobu (svi informanti su državljani BiH), te su osim jezika poznavali i kulturu, običaje i tradiciju sukobljenih naroda. Ta činjenica je itekako važna smatra Kalina (2014, 81):

Intercultural awareness on the part of the interpreter is an absolute requirement, and very special skills are needed to act in situations where such awareness is lacking on the part of the expert or client side who may otherwise fail to realise that they have not understood each other.

U razgovorima koje je Stahuljak vodila sa hrvatskim prevoditeljima jedna od njih upravo i govori o (ne)neutralnosti, tj. o potrebi da objasni situaciju kao neko ko dolazi iz Hrvatske:

An interpreter cannot and should not be just a 'transmitter.' One needs to have unofficial conversations.

Regardless of the official function, I try to play the role of an unofficial representative of the Republic of Croatia, I explain the situation in this part of the world to the monitors (Stahuljak 2000,41).

Zbog svoje specifičnosti prevođenje u konfliktnim zonama pobudilo je interes stručnjaka za prevođenje, smatraju Footitt i Kelly (2012), koji posebno važnom vide ulogu medijatora, tumača i prevoditelja. U posljednja dva desetljeća zahvaljujući znanstvenicima kao što su Moser-Mercer (2015), M. Baker (2006; 2010), C. Baker (2010), Baigorri-Jalón (2000), Bartolini (2009) i Gómez Amich (2014) te projektima kakav je *InZone* Univerziteta u Ženevi¹, prevođenje i uloga prevoditelja u konfliktnim zonama dobili su svoje mjesto u znanstvenim studijama o prevođenju, ali i općenito u društvenim studijama. Potreba ukazivanja na ulogu prevoditelja u ratnim sukobima nedvojbeno je motivirala nastanak ovoga rada jer, kako tvrdi Tryuk (2020, 399): „In situations of conflict and crisis, language mediation is a crucial and complex activity which remains largely undocumented and unknown to the general public”. S obzirom na veoma mali broj radova koji problematiziraju ulogu i položaj ratnih prevoditelja na našem govornom području, osjetili smo potrebu da progovorimo o ovim pitanjima kako bismo skrenuli pozornost znanstvenika iz regiona i potakli ih da se više bave ovim temama.

Kao i svaki ratni konflikt, i rat u Bosni i Hercegovini podrazumijevao je kontinuiranu izloženost riziku i stalnu prijetnju sigurnosti civila². Ratni prevoditelji nisu bili pripadnici vojnih postrojbi nego civili koji su svoje živote više nego drugi civili izlagali rizičnim i često veoma opasnim izazovima, pri čemu su odluke donosili spontano u momentu kada bi se pojavio određeni problem. Većina njih su i odluku da se bave poslom prevoditelja donijeli uvjetovano okolnostima u kojima su se zatekli. Ratni prevoditelji su zapravo uglavnom bili „slučajni lingvisti” (*accidental linguists*), osobe koje taj posao nisu birale kao životni poziv nego je bio uvjetovan kontekstom u kojem su živjele ili se slučajno zatekle, i koje su osim prevođenja

¹ „InZone is a programme of the University of Geneva and pioneers innovative approaches to higher education in communities affected by conflict and humanitarian crisis, with the ultimate goal of empowering people on the move stranded in transit countries.” <https://www.unige.ch/inzone/who-we-are/who-we-are>

² Definiciju civilne populacije vidjeti na <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-50?activeTab=undefined>.

obavljale više različitih poslova, tj. bile su istovremeno i kulturni medijatori, istražitelji, sudski prevoditelji, vozači pa i suputnici u teškim vremenima.³

Za ovo istraživanje urađeno je više intervju sa bivšim ratnim prevoditeljima kako bi nam i njihovo osobno iskustvo ratnog prevoditelja omogućilo da ukažemo na probleme i poteškoće u obavljanju ovoga posla u nimalo konvencionalnim uvjetima. Razgovarali samo sa 10 prevoditelja⁴, uglavnom žena, tačnije devet žena i jednim muškarcem, koji su radili na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine u vrijeme rata, ali i sa onima koji su poslije rata nastavili raditi za različite međunarodne agencije, od kojih je najvažniji Međunarodni kazneni sud za ratne zločine. Razgovori su vođeni u različitim etapama. Neki prevodioci su pismeno odgovorili na pitanja relevantna za ovo istraživanje, dok su sa nekima vođeni usmeni razgovori. Metodologija prikupljanja informacija od informanata nije bila ujednačena s obzirom da svi ne žive u istim gradovima, pa ni u istim državama, te sa svima nismo mogli obaviti razgovor uživo. U ovisnosti kada i za koju agenciju su radili postavljana su im unaprijed pripremljena pitanja. Svi su bili upoznati da će njihovi odgovori biti korišteni u svrhu istraživanja.

Problem nedostatka obrazovanih profesionalnih prevoditelja je akutan problem u gotovo svim institucijama u Bosni i Hercegovini. U momentu izbijanja rata on se i pokazao kao gorući problem s obzirom na to da je potreba za prevoditeljima drastično porasla, a u ratnim okolnostima organiziranje bilo kakvih profesionalnih tečajeva nije bilo moguće. Agencije koje su tražile prevoditeljske usluge bile su primorane zapošljavati ljude bez formalnog obrazovanja, bez iskustva u poslovima prevođenja, sa veoma bazičnim poznavanjem, uglavnom, engleskog jezika.

Drugi segment ovog istraživanja fokus stavlja na vještine, koje su *conditio sine qua non*, štoviše, prevoditelj osim lingvističkih mora posjedovati i druge vještine neophodne za rad u specifičnom kontekstu i uvjetima.

³ Termin *fikser* nije bio u široj upotrebi u vrijeme sukoba na prostorima bivše Jugoslavije. Pominje se u izvještajima stranih dopisnika sa ratišta, "fikser" je stari novinarski izraz, a "[n]jegovo je glavno područje djelovanja smješteno u kontekstima visoke napetosti i zonama s visokim rizikom oružana sukoba ili rata" (Stahuljak 2023, 11).

⁴ Zbog specifičnosti posla koji su obavljali imena prevoditelja neće se navoditi u ovom istraživanju.

2. Prvi UN-ovi prevoditelji u ratu u Bosni i Hercegovini

Prevođenje u konfliktnim zonama jedna je vrsta institucionalnog prevođenja. Institucionalno prevođenje je prevođenje u javnom sektoru tj. u administrativnim organima, kako lokalnim tako i međunarodnim. Pojam konflikta Mona Baker percipira kao „a situation in which two or more parties seek to undermine each other because they have incompatible goals, competing interests, or fundamentally different values” (2006, 166) ili, ako se želi još preciznije govoriti o konfliktu baziranom na politikama, Baker dodaje da se radi o „a state of hostility between groups of people, usually belonging to different races, religions or nation states” (Baker 2006, 166).

Postoji više interpretacija sukoba na području bivše Jugoslavije, no neke činjenice govore same za sebe, a to su tisuće ubijenih i prognanih ljudi te deseci osuđenih zločinaca za ratne zločine i genocid. Sukob je trajao gotovo pet godina usprkos stalnom prisustvu trupa UN-a, gotovo od samoga početka. Kako UN-ove mirovne postrojbe nisu imale pristup teritoriju koji je kontrolirala srpska vojska svoje su baze podigli na teritoriji pod kontrolom Armije BiH. Dolaskom UN-ovih *plavih kaciga* na zaraćena područja Bosne i Hercegovine porasla je potreba za prevoditeljskim uslugama. U tom trenutku veliki broj mladih ljudi, uglavnom bez formalnog obrazovanja, počinje raditi različite poslove u UN-ovim vojnim bazama, a najčešće su to bili upravo poslovi prevoditelja ili, kako je službeno figuriralo u ugovorima, *language assistant*.

Na prostoru bivše Jugoslavije, a to je uglavnom slučaj i danas, nisu postojali specifični fakulteti za prevoditelje, kakvi postoje drugdje u svijetu. Prevođenje se izučavalo na studijima stranih filologija kao jedan od obveznih kolegija, a danas i kao master studiji na mnogim fakultetima u regionu. Nekolicina iskusnih ondašnjih prevoditelja te nastavnice i nastavnici engleskoga jezika odmah su bili angažirani na pozicijama prevoditelja za najviše pozicionirane UN-ove dužnosnike, dok su ostali polagali pismeni test koji su pripremali UN-ovi djelatnici. Taj test i jedan kratki razgovor bili su praktično jedini uvjeti za poziciju *language assistant* pri UN-ovim mirovnim postrojbama. Često je upravo intuicija ispitivača, i nakon sprovedenog testiranja, bila odlučujući faktor pri izboru kandidata. Imajući u vidu nagli porast potreba za prevoditeljima pravila su bila izmijenjena kao rezultat novonastalih okolnosti. Baš kao što je bio slučaj na suđenjima u Nurembergu

(1945-1946), ljudski resursi su i u ratu u Bosni i Hercegovini predstavljali problem: „En definitiva hubo que echar mano de gente que tuviera los idiomas, los conocimientos y ciertas dotes de aplomo y de oratoria aunque carecían de experiencia de interpretación en general”⁵ (Baigorri-Jalón 2000, 280). Upravo su ovi sudski procesi poslužili da se usmeno prevođenje postane nova profesija .

Novi UN-ovi djelatnici bili su mladi ljudi, ali rat i kompleksni uvjeti života učinili su da prerano sazrijevaju u svakom smislu. Većina ih je radila kako bi pomogli svojim obiteljima da prežive u teškim vremenima, ali i da svoj život učine smislenijim i podnošljivijim. Posao prevoditelja bio je u nekim obiteljima jedini izvor primanja tokom 4 godine rata o čemu piše C. Baker (2012, 865): “It justified the long hours, the time away from home, the dangers of crossing checkpoints and siege lines, and the jealousy from neighbors...” Uz rad su stekli iskustvo i znanje te su mnogi postali vrsni prevoditelji u ratnim zonama. Dakle, radilo se o stjecanju vještina uz rad, zapravo, prije bismo mogli govoriti o samoobrazovanju u realnom vremenu. Razgovori koje smo vodili sa ratnim prevoditeljima pokazali su da gotovo nitko nije izabrao posao prevoditelja kao svoj životni poziv⁶ iako su bili svjesni da bez prevoditelja nije bilo moguće obavljati misije niti u „našem” konfliktu, niti u bilo kojem drugom na zemaljskoj kugli u kojem sukobljene strane govore različitim jezicima ili su na terenu prisutne različite nevladine agencije, humanitarne ili međunarodne vojne trupe. I u postratnom periodu, naročito kada je svoj rad započeo Haški tribunal, prevoditelji su odigrali, vjerujemo, jednu od značajnijih uloga jer su pridonijeli da se pred sud izvedu ratni zločinci, što su svi prevodioci uključeni u istraživanje i potvrdili.

“Definitivno bih ponovo radila taj posao da se pred pravdu dovedu zločinci koji su zataškavani svih ovih godina. Opet bih se odazvala bez obzira što je to traumatično iskustvo”, odgovor je jedne od informantica.

⁵ “Moralo se osloniti na ljude koji su poznavali jezike, imali znanje te bili obdareni samopouzdanjem i govorničkim sposobnostima, iako općenito nisu imali iskustva u prevođenju.”

⁶ Od deset intervjuisanih osoba samo jedna žena je nastavila raditi kao prevoditeljica za Međunarodni kazneni sud u Hagu.

3. Obaveze i odgovornosti UN-ovih ratnih prevoditelja

Postoji više odrednica koje su neophodne kako bi se jedan prevoditelj mogao okarakterizirati dobrim profesionalcem. Moser-Mercer (2015, 302) idealnog prevoditelja opisuje kao osobu koja posjeduje sljedeće kvalitete:

accurate, faithful to the original, impartial with a high degree of professional integrity and clear: accurate in terms of rendering all the information that has been provided in the original, faithful in terms of rendering the meaning intended by the original speaker, impartial in terms of not siding with any parties engaged in an interpreted scenario and clear in terms of the level of professional skill.

U nastavku ćemo govoriti o ratnim prevoditeljima, a potom i o prevoditeljima, tačnije prevoditeljicama, koje su radile u postkonfliktnom periodu, uglavnom pri Haškom tribunalu. No, započnimo hronološki, fokusirajući se prvo na prevoditelje u konfliktnim zonama, tj. na bojištima u Bosni i Hercegovini u periodu 1992. – 1995. UN-ovi prevoditelji radili su u UN-ovim vojnim bazama i na terenu, iako ova podjela nije bila niti je mogla biti uvijek tako precizna. Prevoditelji koji su veći dio vremena radili u bazama prevodili su povremene sastanke, korespondenciju UN-ovih časnika sa civilnim i vojnim vlastima, dnevni tisak te policijska izvješća. Njihova pozicija je bila donekle sigurnija jer su UNPROFOR-ove (United Nations Protection Forces) vojne baze rijetko bile cilj oružanih napada srpskih vojnih postrojbi. Terenski prevoditelji su raspoređivani na različite zadatke izvan UN-ovih baza. Prevodili su sastanke vojnih i civilnih vlasti na različitim razinama sa časnicima za vezu i najčešće su odlazili na crte razdvajanja gdje su se odvijale i razmjene zarobljenih vojnika, civila ili mrtvih tijela. I jedni i drugi su nailazili na poteškoće i probleme koje Nord (2011) svrstava u četiri kategorije: tekstualni, kompetencijski, profesionalni i tehnički.

Kada govorimo o terenskim prevoditeljima, a svi informanti su bili i terenski prevoditelji, veoma je teško jasno i precizno povući granicu između više različitih vrsta usmenog prevođenja koje prevoditelj obavlja u specifičnim uvjetima. Dakle, s obzirom na kompleksne okolnosti nekada je prevođenje bilo konsektivno, nekada šaptano, uvijek u realnom vremenu i bez ikakvih tehničkih pomagala. Prevoditelj je prevodio dvosmjerno pri čemu je gotovo nemoguće bilo hvatati zabilješke (izuzetak su bili sastanci u vojnim bazama kada je bilo moguće raditi konsektivni prevod sa zabilješkama). Tehnički problemi u koje spadaju uvjeti rada zasigurno su

najprisutniji jer je proces prevođenja bio determiniran neposrednim uvjetima u kojima se ono odvijalo. Dakle, prevoditelj je radio u prostoru (vanjskom i zatvorenom) koji mu nikako nije išao u prilog. Sam način prevođenja bio je pod izravnim utjecajem više čimbenika: značaj pregovora i njihov ishod, rizik, često limitirano vrijeme i nerijetko loši vremenski uvjeti ili prostorije neadekvatne za rad. Bivša prevoditeljica predsjednika bosanskohercegovačkog Predsjedništva pojasnila je da pri jednom susretu sa ondašnjim predsjednikom UN-a u sali zgrade Predsjedništva na zgradi nije bilo niti jednog čitavog prozora, te je zbog buke izvana bilo prosto nemoguće čuti sve sudionike toga sastanka. Svi ovi faktori utjecali su na tok razgovora između strana u sukobu i shodno tome na proces prevođenja. Sama linija razgraničenja između različitih vrsta usmenog prevođenja nije postojala, ona se svako malo remetila, pa je iz konsektivnog prijevoda prevoditelj morao prelaziti na simultano ili šaptano prevođenje. C. Baker (2010, 158) posao prevodioca u konfliktnim zonama vidi kao:

The work of 'interpreters' sometimes took them beyond what the linguistic profession understands as interpreting (spoken communication between languages) and into translation (written communication, drawing on a different set of skills). Usually without clear job descriptions, those involved in language work could be interpreters and translators in the same working day, although the term 'interpreter' is in common military use for referring to local civilian language staff.

Teorijski koncepti o prevođenju ne funkcioniraju u ekstremnim uvjetima. Prevoditelj reagira spontano, tj. odluke donosi gotovo nesvjesno. Probleme lingvokulturološke naravi rješava u trenutku kada se oni pojave jer se najčešće radi o situacijama koje ne može riješiti na bazi ranije stečenog iskustva. Upravo njegovo poznavanje kultura dozvoljava mu da u slučaju potrebe djeluje odgovorno i informira članove tima ukoliko situacija postane delikatna jer upravo takva reakcija od strane prevoditelja može biti krucijalna za sigurnost svih članova tima. S druge strane, prevoditelj najčešće nema vremena za rektificiranje i popravljjanje eventualnih grešaka tijekom samog procesa prevođenja, što nerijetko rezultira nedovoljno preciznim prijevodima koji su mogli dovesti, i dovodili su, do nesporazuma pa i do prekida komunikacije. Posao prevoditelja u rizičnim uvjetima rada, punim neizvjesnosti, ne može se posmatrati, a još manje valorizirati, na isti način kao posao koji prevoditelji obavljaju u konvencionalnim uvjetima. Pored gore navedenih tehničkih problema prevoditelj se susretao sa mnoštvom lingvističkih barijera. Osim

što je omogućavao komunikaciju između UN-ovih činovnika sa stranama u konfliktu, veoma često morao je intervenirati i prigodom komuniciranja UN-ovih djelatnika koji se međusobno nisu mogli sporazumjeti jer je razina poznavanja engleskog jezika kod nekih UN-ovih djelatnika bila veoma bazična pa je prevoditelj pomagao i u uspostavljanju komunikacije između njih. Konkretno, u sklopu timova UN-ovih vojnih promatrača u Bosni i Hercegovini bilo je više od 20 različitih nacija. Pretpostavka je bila da su svi imali minimum B1 razinu poznavanja engleskog jezika, ali stvarno stanje se pokazalo sasvim drugačijim te je prevoditelj morao intervenirati u njihovoj međusobnoj komunikaciji naročito kada bi izvorni govornik razgovarao sa nekim ko nije bio u stanju pratiti svoga sugovornika. Slična situacija je zabilježena i u Nurembergu, kako piše Baigorri-Jalón (2000, 269): „en Nuremberg los servicios lingüísticos fueron necesarios también para la comunicación entre los propios magistrados, que no se entendían entre sí como para el público asistente al proceso y para los medios de comunicación.”⁷

4. Terenski prevoditelj i pravo na zaštitu

Ovaj dio rada zasnovan je na narativima terenskih prevoditelja koji su tokom rata u Bosni i Hercegovini radili kao prevoditelji na ratištima, posebice, ali ne isključivo, na području sjeveroistočne Bosne. Narativ jednog od UN-ovih prevoditelja u zaštićenoj enklavi Srebrenica koristimo u više navrata jer smatramo da je upravo taj prevoditelj obavljao najkompleksniji prevoditeljski posao tijekom rata u BiH, a ujedno je i primjer prevoditelja u konfliktnoj zoni koji je iskusio kako na osobnoj, tako i na profesionalnoj razini najteže situacije, etičke dileme i na kraju i osobnu tragediju.

Ovaj će dio rada imati i osoban, u tom smislu donekle i subjektivan ton, budući da je autorica ovog teksta i sama bila terenski prevoditelj. Kao i većina ondašnjih UN-ovih prevoditelja ni ja osobno nisam imala formalno obrazovanje niti prethodno iskustvo, ako isključim situaciju u ljeto 1993. kada sam na putu iz Zagreba u “konvoju spasa”, koji je prema Tuzli prevezio humanitarnu pomoć, bila zamoljena da prevodim za britanske oficire, čija je misija bila osigurati prolazak humanitarnih konvoja kroz centralnu Bosnu u jeku sukoba između HVO-a (Hrvatsko vijeće

⁷ “jezične usluge su bile potrebne i prigodom komuniciranja sudaca među sobom kao i za nazočnu publiku i medije”.

obrane) i ABiH-a (Armija BiH). Kada sam dobila poziv da radim kao prevoditelj, prvo pri UN-ovom timu za vezu, a potom kao terenski prevoditelj za UN-ove vojne promatrače (*Military Observers*), nisam očekivala da će iskustva stečena na tim poslovima imati utjecaja na moju profesionalnu karijeru. Za mene je to, kao i za većinu mojih kolegica i kolega, bio privremeni posao, uvjetovan i determiniran, u svim segmentima, ratom. Rat ne ostavlja prostor za bilo kakvu vrstu obuke nego je riječ o samoeduciranju koje se temelji uglavnom na novostečenim iskustvima te savladavanju novog vojnog vokabulara. Prevoditelj formira svoje vještine u poslu koji podrazumijeva sasvim nove okolnosti, kako na osobnoj tako i na profesionalnoj razini. Velikoj većini prevoditelja nisu bile poznate različite vrste i tehnike prevođenja. Standardi i norme, koji se izučavaju u teoriji prevođenja, kada se proces prevođenja odvija u ekstremnim uvjetima ne mogu biti primijenjene. Rijetko su se primjenjivala i ona osnovna pravila podjele na više vrsta usmenog prevođenja, potom vrijeme koje je prevoditelj radio nije bilo limitirano, nego bi tijekom cijelog sastanka, bilo da se on odvijao u nekom uredu ili na terenu, gotovo kao po pravilu, sve vrijeme radio samo jedan prevoditelj.

Također je važno istaći da nismo bili upoznati sa deontološkim priručnicima za prevodioce, a posebno ne sa priručnicima za prevodioce u konfliktnim zonama, koji u vrijeme sukoba na području bivše Jugoslavije nisu niti bili dostupni.

Većina ratnih prevoditelja bili su terenski prevoditelji. Oni su sa UN-ovim časnicima izlazili na teren u svrhu patroliranja tj. opserviranja primirja ili situacija u kojima se ono narušavalo. Samo su UN-ovi vojni posmatrači UNMO-a imali slobodu kretanja jer su bili nenaoružani. O značaju misije Vojnih posmatrača te o osobnom iskustvu rada u njihovom timu u Srebrenici govorio je za ovo istraživanje jedan od prevoditelja.

Nažalost uloga UNMO nije ni danas poznata, taj segment UN je posve zapostavljen, a bio je veoma važan. Kao što znamo sve strane u sukobu, sve tri strane samo su UNMO-sima odobravale slobodu kretanja koja se nije morala najavljivati. Srebrenica je bila UN zaštićena zona, a [...] UNMO-si su nadgledali primirje tako što su obilazili linije razdvajanja na kojima nije bilo ABiH niti je smjelo biti, tako da čim bi srpska vojska vidjela nekog naoružanog BiH vojnika oni bi to smatrali narušavanjem zaštićene zone i o tome bi izvještavali, jer je Srebrenica bila između ostalog i demilitarizovana zona DMZ (kao Sjeverna i Južna Koreja). Obilazili smo liniju, termini koje su koristili su bili *UNMO seen*, *UNMO heard* (možda je to bila interna terminologija), ali samo ono što je *UNMO*

seen-heard koristilo se u izvještajima kao zvanična UN informacija za više komande. Neki UNMO oficiri su bili izrazito angažovani pa su svojim ličnim zalaganjem uspijevali rješavati situacije na terenu, u tim situacijama kada bi UNMO preuzimao samoinicijativu ja bih se znao naći u rizičnom položaju u više navrata.

Utvrdjivanje položaja sa kojih je ispaljena granata, prebrojavanje žrtava, razmjena zarobljenih vojnika i civila, kao i razmjena mrtvih tijela odvijali su se isključivo u nazočnosti prevoditelja. Sastanci su se nerijetko organizirali na otvorenom, bez obzira na vremenske uvjete. Brzina odvijanja razgovora bila je izravno povezana s opasnošću kojoj su sudionici sastanka bili neposredno izloženi. Često su se i pomjerali s pozicije na poziciju, a u nekim slučajevima i pretrčavali područja koja su bila procijenjena kao iznimno opasna. Proces prevođenja se ne bi prekidao bez obzira na sve vanlingvističke čimbenike koji su izravno utjecali na sam prijevod, a time i na ishod pregovora. Način govora, napetost, nervoza, neizvjesnost dodatno su otežavali rad prevoditeljima koji su morali kontrolirati sopstvenu nervozu, strah, često i bijes zbog neslaganja sa onim što čuju ili vide.

Karakterne crte i izdržljivost, mentalna i tjelesna, bile su odlučujuće u ovome poslu. Emocionalni stres može biti uzrok mentalne blokade što je kobno za lingvistu/prevoditelja s obzirom da je prevođenje veoma kompleksna mentalna operacija. Dakle, ne radi se samo o poznavanju jezika, kulture, materije koja se prevodi nego o spletu svih pobrojanih elemenata. Svaki neuspjeh u pregovorima predstavljao je novu nepoznanicu kako za UN-ove djelatnike, tako i za prevoditelje, a posebno način na koji će ih tretirati jedna od strana u sukobu kojoj ime i prezime prevoditelja, jasno vidljivo na akreditaciji, ne odgovara. U svakom trenutku moglo je doći do prekida primirja, otmice prevoditelja ili nekog drugog nasilja.

Zadržavanje cijelog UN-ovog tima od strane srpskih postrojbi nije bilo nepoznanica, što nije čak moglo biti ni sankcionirano. U neizvjesnosti i strahu UN-ov tim bi čekao da ih oslobode. Mirovni pregovori su bili u pravilu dugi i iscrpljujući, sastanci su trajali satima. Kao što smo rekli, uglavnom je radio samo jedan prevoditelj, često zbog činjenice da na nekim područjima i nije bilo više od jednog kapacitiranog za tako kompleksne sastanke. Primjer srebreničkog prevoditelja jedan je od takvih slučajeva:

Jedan sastanak je trajao 11 sati i ja sam bio jedini prevodilac na tom sastanku. To je najduži sastanak koji sam prevodio u životu. A inače sam često prevodio sastanke dugo, po dva sata bez prekida. Drugi prevodilac, moj kolega, 6 godina mlađi od mene, radio je

sastanke sa predstavnicima vlasti enklave Srebrenica, a ja sam odlazio na srpsku stranu. Tako smo funkcionirali dvije godine.

U rijetkim situacijama radila su dva prevoditelja koji bi se mijenjali, a nekada bi strana sa kojom se pregovora imala svoje prevoditelje. Prevoditelj koji prevodi takve sastanke mora biti stabilna osoba, čije su jezičke i kulturološke performanse na razini zadatka koji obavlja. On mora biti sposoban da ostane miran, ne pokazivati svoj stav o temama koje su predmet razgovora. Na takvim sastancima učestvovala su i osobe koje su mogle pratiti proces prevođenja i prevoditelj je bio svjestan da je njegov rad sve vrijeme kontroliran i valoriziran, što je bez sumnje predstavljalo dodatno psihičko opterećenje, o čemu govori jedan od prevoditelja:

U procesu prevođenja shvatio sam da postoje ključne riječi uz pomoć kojih su Srbi, a i Bošnjaci mogli zaključiti kako ja prevodim, tu su bile važne i gestikulacije, izraz lica na sugovorniku ili moj izraz lica. Tako da sam ja u procesu prevođenja stvarao takvu atmosferu, rekao bih za sebe da sam izmislio jednu novu umjetnost, u smislu da Srbi vide da sam ja potpuno neutralan u prevođenju, i zaista sam bio takav, prevodio sam svaku, apsolutno svaku riječ, bez obzira slagao se ja s tim ili ne.

Pregovori su često završavali neuspješno, nakon čega bi slijedili teški i neizvjesni momenti, teške riječi, optužbe, uvrede, vikanje, a kanal za sve negativne emocije opet je bio prevoditelj. Od nepredvidivih situacija koje su se često dešavale svakako moramo izdvojiti prevođenje dokumenata koji su stizali u tijeku sastanka, a prevoditelj nije imao vremena da prethodno pogleda sadržaj dokumenta tako da se prijevod odvijao simultano dok je osoba čitala sadržaj. Teoretičari prevođenja (Seleskovitch i Lederer 1984) suglasni su da je mnogo lakše usmeno prevoditi razgovore nego unaprijed pripremljene napisane tekstove koji su kompleksni zbog činjenice da su već strukturirani za razliku od usmenog diskursa kada govornik razmišlja i formulira svoj iskaz ostavljajući prevoditelju vremena da ga slijedi.

Problem zaštite prevoditelja jedna je od središnjih tema u do sada objavljenim studijama koje se bave prevođenjem u zonama sukoba. Prevoditelj kao djelatnik UN-a morao je i trebao biti zaštićen na način kao i ostali članovi UN-ovog pregovaračkog tima, ali niko mu to nije mogao garantirati. U nastavku su izjave prevoditelja:

Bila sam zaštićena onoliko koliko i vojnici UN-a za koje sam prevodila. Odlazak na teren je zahtijevao vožnju u transporterima i obavezno korištenje vojne opreme (za nas je to

bila uniforma jednaka njihovim, pancir i šljem). Ako se radilo o patroliranju na nekom području, onda sam se kretala u grupi zajedno sa vojnicima, po opremi se nisam razlikovala (osim što nisam nosila oružje). Jednom prilikom, a to sam bila potpuno zaboravila (trauma?), ali me je na nju podsjetio jedan UN-ov vojnik kojeg sam susrela prošle godine, rekao mi je da smo se prilikom jedne patrole previše bili približili liniji razgraničenja te da su nam sa srpske strane dovikivali upozorenja i prijeteće poruke, te da sam ja plakala bojeći se za vlastiti život, ali da sam i dalje nastavila s njima patrolirati do određene tačke.

Da, tada sam se osjećala zaštićeno, iako danas smatram da smo svi bili naivni, jer UN realno nije imao ovlasti da uzvрати vatru, te smo samim time bili izloženi na milost i nemilost lokalnih vojnih komandanata. Ne sjećam se da sam potpisala bilo kakav dokument o evakuaciji u slučaju potrebe, samo ugovor sa UN-om o zaposlenju ali ne znam da li je evakuacija bila uključena u to.

Ja sam bio jedini bošnjački prevodilac u srebreničkoj zaštićenoj zoni koji je išao na srpsku stranu na pregovore. Nikada nisam odbio i ne znam šta bi se dogodilo da sam to uradio. Najmanje 100 puta sam bio na sastancima na srpskoj strani, jednom sedmično utorkom u 10:30 h išao sam na sastanke, a najmanje 4 puta sam otišao duboko u srpsku teritoriju. Na tim sastancima bi bila 2 UNMO oficira i ja, i kakva je tu bila moja zaštita?! Apsolutno nikakva! Na tim sastancima nisam doživljavao neke veće neugode ili prijetnje, ali kada sam išao dublje u srpsku teritoriju prijetili su mi i pokazivali rukom da će me zaklati, u Milićima naprimjer. Tom prilikom ni u toalet nisam smio otići sam, nego sam tražio od holandskog vojnika. A kada bi ponudili da se jede onda bi namjerno pričali bez prestanka kako ja ne bih mogao jesti, namjerno su to radili.

Za vrijeme rata nije bilo nikakve zaštite. Prevođenje ispod stola dok padaju granate oko zgrade gdje se vodi sastanak; odlazak pješice kroz planinu da tražim pomoć pošto je vozilo ostalo u snijegu. Jednom prilikom su mi ponudili da potpišem dokument kojim su mi garantovali evakuaciju. Kada sam pitala šta će biti sa mojom porodicom (bratom i njegovom sinom) odgovorili su mi da on nije "essential staff" a i on je radio za istu organizaciju. Ja sam odbila da potpišem taj dokument.

U UN-ovim bazama prevoditelj je imao izvjesnu zaštitu kao UN-ov djelatnik jer su baze rijetko bile mete napada. Niti jedan drugi prevoditelj ne radi u uvjetima u kakvima rade ratni prevoditelji pa samim time i njegov status mora biti drugačiji:

The Conflict Zone Field Guide (2012) drafted by the International Association of Conference Interpreters (AIIC) uses the term 'protection' in a somewhat less transparent way: "You have a right to protection both during and after the assignment. If necessary, this should include your family as well. You should be provided with protective clothing and equipment, but not arms" (Moser-Mercer 2015, 305).

Pitanjem zaštite prevoditelja bavio se između ostalih i Bartolini (2009), koji smatra da prevoditelji u ratnim zonama moraju imati posebnu zaštitu precizno definiranu u sklopu međunarodnog humanitarnog prava, u suprotnom sigurnost ovih ljudi je u potpunosti kompromitirana.

5. Prevođenje i etičke dileme

Pitanje etike u prevođenju u konfliktnim zonama veoma je kompleksno i posljednjih godina iznimno prisutno u znanstvenim studijama o prevođenju (Hoza 2003; Prunč 2007 i 2012; Kalina 2015; Lázaro 2014). Odgovor na ovo pitanje može na prvi pogled biti jednostavan, a sastojao bi se od sljedećih elemenata: prevoditelj je dužan prevoditi u skladu sa deontološkim priručnikom za prevoditelje, tj. etičkim kodeksom, te sopstvenim moralnim načelima poštujući izvorni tekst i ugovor koji je postignut između naručitelja prijevoda i samog prevoditelja. Ovi elementi čine se jasnim i nedvosmislenim u procesu prevođenja, međutim, kako se ne radi o prostom prenošenju riječi iz izvornog u ciljni jezik nego o kompleksnoj komunikaciji tijekom koje prevoditelj donosi mnoštvo odluka u skladu sa različitim kriterijima, pa i onim osobnim, na kojima se bazira usmeno prevođenje. Prunč (2007) ukazuje na potrebu da se etički kod za prevoditelje primjenjuje, ali istovremeno Kalina (2015, 66) tvrdi: „[Prunč] warns that such codes cannot cover all the moral and ethical challenges that an individual interpreter may be faced with.”

Prevoditelj u konfliktnim zonama ni u jednom trenutku nije nevidljiv; naprotiv, niti u jednoj drugoj formi prevođenja nije toliko nazočan i vidljiv kao kada prevodi u konfliktnim situacijama. Prevoditelj, međutim, nije stroj pomoću kojeg se informacija transferira sa jedne na drugu stranu. On zapravo ima ulogu medijatora ili, ako hoćemo, on postaje neka vrsta socijalnog agenta koji ima višestruku ulogu. Etičke odluke tj. model etičkih odluka Hoza (2003, 10) definira kao: „A decision that is made between two or more possible right, but competing, solutions that arise in a situation in which the person is torn between two or more conflicting ethical

principles or guidelines". Tijekom cijelog procesa prevođenja prevoditelj će kontinuirano biti izložen dilemama vezanim za profesionalnu etiku. Samoeduciranje tj. suočavanje sa etičkim dilemama put je ka lakšem donošenju odluka u kompleksnim i često kompromitirajućim situacijama.

Slučaj prevoditelja u Bosni i Hercegovini specifičan je i zbog činjenice da su praktično svi živjeli sa svojim obiteljima u zonama u kojima je UN imao dozvolu uspostavljanja baza. To područje je bilo pod kontrolom bosanske vojske što je svakako usložnjavalo poziciju prevoditelja na kojeg su podozrivo gledali kako UN kao poslodavac tako i časnici bosanske Armije. Takva pozicija ne ide u prilog prevoditeljevoj neutralnosti kojoj je mogao samo težiti, ali ne i biti dosljedan u praksi. Takav je bio slučaj i jednog od prevoditelja iz enklave Srebrenica; naime on je nastojao i uglavnom uspijevao ostati potpuno profesionalan i prevoditi sve, kako kaže: „Prevodio sam svaku, apsolutno svaku riječ, bez obzira slagao se ja s tim ili ne.” No ipak, nakon sastanka iznosio je svoje stavove UN-ovim činovnicima za koje je prevodio i diskutirao o problematičnim odlukama koje su donosili neki od sudionika sastanka, što je činjenica koja ide u prilog našem stavu da je neutralnost ipak samo aspiracija te da prevoditelj „kao osoba izriče činjenice, pa i istinu o stvarima” (Stahuljak 2023, 9) ili, rekli bismo, izriče saznanja kojima raspolaže i koja su provjerena a u potpunosti suprotna izjavama sudionika.

6. Prevoditelj u postratnom periodu

U ovom dijelu rada bavit ćemo se ulogom prevoditeljica koje su prevodile razgovore sa žrtvama rata. Većina njih, koje su tokom rata radile kao prevoditeljice, nakon što je potpisan mir nastavile su se baviti istim poslom u različitim međunarodnim agencijama i institucijama od kojih je najvažniji Međunarodni sud za ratne zločine u Hagu. Ove prevoditeljice su prošle kratku obuku od strane profesionalnih prevoditelja: “Dobile smo kratku obuku o uzimanju zabilješki. Obuka o skraćenicama nije nešto posebno bila od pomoći” smatra jedna od informantica.

Haški tribunal je ubrzo nakon rata počeo slati svoje istražitelje kako bi na terenu razgovarali sa osobama koje su preživjele torture ili su svjedočile zločinima. Za potrebe ovog istraživanja anketirali smo osam prevoditeljica. Samo jedna od učesnica ovog istraživanja je i dalje uposlenica Međunarodnog suda za ratne zločine, a ostale su svoju profesionalnu karijeru izgradile na drugim poslovima.

Identitet anketiranih prevoditeljica neće biti naveden iz razloga što su svoj posao radile sa vulnerabilnim grupama koje su u razgovorima nanova preživljavale užase preživljenih trauma. Tijekom svog prevoditeljskog angažmana ove prevoditeljice radile su sa civilnim i vojnim žrtvama rata, zatvorenicima i zatvorenicama, djecom, silovanim ženama i muškarcima, izbjeglicama i povratnicima. O žrtvama sa kojima su radili istražitelji jedna od anketiranih informantica je izjavila:

Sve vrste žrtava. Žrtve nasilja (silovanja, istjerivanja, progona), preživjeli sa strijeljanja, logoraši, preživjeli koje su zatvarali u kuće koje su potom palili. Neke od žrtava iz Brčkog su bile maltretirane na način da su se morale seksualno između sebe zadovoljavati, čak i braća i sestre i bliža rodbina. Opisi koje je teško bilo slušati.

Podaci koje smo analizirali ekstrahirani su iz ankete koja je poslana svakoj od prevoditeljica kako bi ponudile svoje odgovore i komentare (Aneks 1). Poslužili su nam kako bismo analizirali probleme i poteškoće u radu prevoditelja sa žrtvama rata i došli do zaključaka prezentiranih u ovom radu.

Istražitelji Haškog tribunala organizirali su susrete sa svjedocima i žrtvama na različitim lokacijama kao npr. u uredu Međunarodnog suda za ratne zločine u Sarajevu, u policijskim postajama s obzirom da su razgovori uvijek vođeni u suradnji sa lokalnim vlastima, u izbjegličkim centrima koji su postojali na više lokacija. Istražitelj je nastojao da prostor u kojem će osobe davati izjavu bude što ugodniji. Sugovornicima je bilo dozvoljeno pušiti duhan kako bi što pribranije odgovarali na pitanja. Izjave su davali dragovoljno. U ovisnosti o dužini trajanja razgovora dnevno su vođena nekada i dva. Neki razgovori su trajali i do osam sati sa pauzama koje su bile česte i sukladno potrebama sugovornika. Istražitelj je imao za cilj obaviti razgovor u cijelosti uvijek i kada je osoba sa kojom razgovara bila spremna odgovarati na postavljena pitanja. Sa istražiteljem je u pravilu radila uvijek ista prevoditeljica kako se sugovornik ne bi nepotrebno izlagao situacijama u kojima je svoja traumatična iskustva dijelio sa više ljudi. Moramo imati u vidu da su izjave bile veoma intimne, bolne i predstavljale iznimni psihički napor za sugovornike koji su često osjećali sram pred novim ljudima, neznancima sa kojima tom prigodom dijele iskustvo preživljenih trauma.

Imajući u vidu kompleksnost rata u Bosni i Hercegovini u kojem su podrijetlo i religijska pripadnost imali ključnu ulogu, istražitelji su birali prevoditeljice na osnovu više kriterija: nacionalnost, spol, područje u kojem se razgovor organizirao,

te uz sve to lingvistička kompetentnost prevoditeljice. Kako je većina ispitanica i ispitanika bila muslimanske vjeroispovijesti tako su i prevoditeljice morale biti pripadnice istog naroda i konfesije jer u suprotnom rijetko bi koja žrtva s osobnim iskustvom torture od strane srpske vojske pristala dati izjavu. Ovdje se vraćamo na temu neutralnosti koja se opet svodi na aspiraciju svake prevoditeljice ponaosob, ali ne i na stvarnu sliku jer je neutralnost moguća, ali samo ako osoba koja prevodi nema nikakvih doticajnih tačaka sa ispitanicima tj. ne potiču iz istog naroda, ne žive na istom prostoru, nemaju jednak odnos prema konfliktu koji je tema razgovora.

Sve prevoditeljice potvrdile su da je najteži razgovor vođen sa silovanim ženama. U tim situacijama i istražiteljica i prevoditeljica su bile žene jer je žrtva govorila o najstrašnijim iskustvima, a sam iskaz je bio traumatičan i predstavljao nadljudski napor za ispitanicu. Često nisu bile u stanju niti govoriti o tom iskustvu pa bi se davanje iskaza prekidalo i, ako je moguće, nastavljalo.

Jedno od pitanja iz ankete za prevoditeljice je glasilo: Kako se distancirate od psihičke boli? Odgovor bi se mogao svesti na iskaz jedne informantice, a glasio je:

Kada o tome razmišljaš iz svoje kuće čini se podnošljivim, ali kada imaš silovanu ženu ispred sebe i gledaš je kako se u suzama grči od straha i preživljene boli nemoguće je distancirati se, ne bi bilo humano.

Upotreba prvog lica jednine u prevodu čini da je distanciranje prosto nemoguće; zapravo, prevoditelj se u potpunosti involvira u ispovijest. Sve anketirane prevoditeljice suglasne su da posao koji su radile nije bio samo posao prevoditeljice nego su istovremeno bile i terapeutkinje koje su smirivale ispitanice, suosjećale s njima, pružale im potrebnu potporu. Bilo je iznimno stresno za svaku prevoditeljicu koja je sasvim svjesna emocionalne involviranosti i nemogućnosti distanciranja. Nekoliko anketiranih prevoditeljica smatra da su i same nakon razgovora imale potrebu za stručnom pomoći.

Razgovori, koje je hrvatski klinički psiholog Magdalenić vodio sa prevoditeljima koji su radili za vrijeme rata u Hrvatskoj, poslužili su Stahuljak (2010) za istraživanje o ulozi hrvatskih ratnih prevoditelja. Psiholog Magdalenić sproveo je to istraživanje kako bi, prije svega, otvorio prostor za prevoditelje da progovore o traumama koje su preživljavali baveći se poslom ratnog prevodioca, a potom i da

ukaže na posljedice rada u konfliktnim zonama. Na osnovu analize tih razgovora Stahuljak zaključuje:

These interviews demonstrate that interpreters are full-fledged participants in the testimonial process, not merely a communication channel, and in the wartime context – as in refugee, asylum and court proceedings – they are under severe pressure to perform accurately and professionally, as well as conform to various norms and live up to (self)-expectations (Inghilleri 2005, Jacquemet 2005, Moeketsi 2007, Tipton 2008, Wadensjö 1998) (Stahuljak 2010, 394)

Sve prevoditeljice koje smo anketirali za ovo istraživanje složile su se da se ovakva vrsta prevoditeljskog posla ne može obavljati dugo jer se radi o situacijama koje generiraju jake emocionalne reakcije koje u slučaju produljenog djelovanja mogu imati veoma štetne posljedice. Ova tema zavređuje pozornost interdisciplinarnih studija u koje bi osim lingvista bili uključeni psiholozi i sociolozi.

7. Zaključak i preporuke

Prevođenje u konfliktnim zonama relativno je nova oblast unutar prevoditeljskih studija. U ovom radu smo na osnovu razgovora sa ratnim i postratnim prevoditeljima došli do veoma važnih podataka koji govore o kompleksnosti ovoga posla u zonama sukoba. Nedostatak formalnog obrazovanja pokazao se kao problem koji se javlja svaki put kada u svijetu izbije neki oružani sukob koji podrazumijeva prisustvo međunarodnih agencija. Većina ratnih prevoditelja obrazovanje je sticala uz rad tj. bili su prinuđeni na samoeduciranje koje se baziralo na iskustvima stečenim kroz rad. Programi poput *InZone* pri Univerzitetu u Ženevi iznimno su važni jer u obrazovni sustav uvode studije koje se bave zajednicama pogođenim konfliktima i humanitarnim krizama.

Značaj prevoditelja u ovakvim kontekstima je neupitan pa samim time i njegov položaj tema je koja, u posljednje dvije decenije, zaokuplja znanstvenike. U radu smo problematizirali i temu etičkih dilema u procesu donošenja odluka, kao i prevoditeljevu (ne)neutralnost u konfliktima čiji krajnji ishod utiče i na njih osobno:

Pitanje neutralnosti (jedan od najvažnijih aspekata etičkog kodeksa) tema je koja budi veliku pozornost i oprečne stavove. O potpunoj neutralnosti bismo mogli i govoriti kada bi prevodilac radio na neutralnom terenu, na ničijoj zemlji (što se u praksi također

dešava), ali i tada postoje moralni i etički kriteriji koji nisu jednaki za svakog pojedinca (Spahić i Bošković 2019, 139).

Profesionalna etika iznimno je važan segment u procesu prevođenja te ga je također neophodno izučavati na studijima prevođenja i buduće prevodioce pripremati za prevoditeljsku praksu u različitim okolnostima:

In order to prepare the students for their future professional careers, the programme shall include elements such as communication skills, e.g. voice coaching, public speaking; conference preparation techniques such as terminology, information retrieval and other uses of information technology; professional ethics; conference procedures; working practices and conditions.⁸

Zaštita i položaj prevoditelja u konfliktnim zonama svakako je jedno od najznačajnijih pitanja kojima se ovo istraživanje bavi. Imajući u vidu činjenicu da je prevoditelj u konfliktnim zonama djelimično, a često i nikako, zaštićen te, kako jedna od naših sugovornica kaže, „prepušten na milost i nemilost” neophodno je insistirati, pa i putem ovakvih istraživanja, da akademske zajednice podrže međunarodna udruženja prevoditelja i organizacije kakva je Red T s ciljem priznavanja civilnog međunarodnog statusa prevoditelja u konfliktnim zonama.

U dijelu rada koji se bavi postratnim prevođenjem razgovore smo vodili sa prevoditeljicama koje su svoj rad na Međunarodnom sudu za ratne zločine započele kratkom obukom koju su vodili profesionalni prevoditelji, ali koja nove prevoditeljice nije mogla u potpunosti pripremiti za iznimno težak posao prevođenja iskaza izrazito vulnerabilnih grupa. Osim potrebe za organiziranjem tečajeva sve prevoditeljice su se složile da je neophodno osigurati i stručnu psihološku potporu imajući u vidu teme razgovora koje su vodili istražitelji Haškog tribunala sa svjedocima i žrtvama rata.

Na informativnim programima redovito nas informiraju o novinarima i reporterima koji izvješćuju sa bojišta diljem svijeta rizikujući vlastite živote, nažalost gotovo nikada u tim izvješćima ne spominju se prevoditelji koji također rizikuju živote pri čemu je i njihova sudbina nerijetko određena krajnjim ishodom konflikta. Bez prevoditelja rad međunarodnih tijela u konfliktnim zonama ne bi bio moguć, drugim riječima oni izravno pridonose pregovorima koji vode okončanju sukoba. Prevoditelji koji su radili u ratnom i postratnom kontekstu u Bosni i

⁸ <https://www.emcinterpreting.org/emci/core-curriculum>.

Hercegovini višestruko su pridonijeli okončanju sukoba, pomirenju, povratku izbjeglih i raseljenih, procesuiranju ratnih zločinaca. Istovremeno su bili potpora svojim obiteljima, ali i ranjivim grupama ljudi u zemlji koja je na kraju dvadesetog stoljeća prošla najstrašnija razaranja koja su kulminirala genocidom.

Literatura

- Baker, Catherine. 2010. "The care and feeding of linguists: The working environment of interpreters, translators and linguists during peacekeeping in Bosnia-Herzegovina". *War & Society*, 29(2): 154-175. <https://doi.org/10.1179/204243410X12674422128993>.
- Baker, Catherine. 2012. "Prosperity without security: The precarity of interpreters in postsocialist, postconflict Bosnia-Herzegovina". *Slavic Review* 71 (4): 849-872. <https://doi.org/10.5612/slavicreview.71.4.0849>.
- Baker, Mona. 2006. *Translation and conflict*. London: Routledge.
- Baker, Mona. 2010. "Interpreters and translators in the war zone: Narrated and narrators". *The Translator* 16(2): 197-222. <https://doi.org/10.1080/13556509.2010.10799469>.
- Bartolini, Giulio. 2009. "General principles of international humanitarian law and their application to interpreters serving in conflict situations". <http://aiic.net/page/3396/general-principles-of-international-humanitarian-law/lang/1>
- Baigorri-Jalón, Jesús. 2000. *La interpretación de conferencias: el nacimiento de una profesión. De Paris a Nuremberg*. Granada: Comares.
- Footitt, Hilary and Michael Kelly. 2012. *Languages at war: Policies and Practices of Language Contacts in Conflict*. London: Palgrave MacMillan.
- Hoza, Jack. 2003. "Toward an interpreter sensibility: Three levels of ethical analysis and a comprehensive model of ethical decision-making for interpreters". *Journal of Interpretation*, 1-48.
- Kalina, Sylvia. 2015. "Ethical challenges in different interpreting settings". *MonTI Monographs in Translation and Interpreting*, Special Issue 2: 63-86. <https://doi.org/10.6035/MonTI.2015.ne2.2>.
- Moser-Mercer, B. 2015. "Interpreting in conflict zones". In *The Routledge handbook of interpreting*, edited by Holly Mikkelsen and Renée Jourdenais, 302-316. London and New York: Routledge.

- Nord, Christine. 2009. "El funcionalismo en la enseñanza de traducción". *Mutatis Mutandis Revista Latinoamericana de Traducción* 2(2): 209-243.
<https://doi.org/10.17533/udea.mut.2397>.
- Seleskovitch, Danica i Marianne Lederer. 1984. *Interpreter pour traduire*. París: Publications de la Sorbonne.
- Spahić, Edina i Ivana Bošković. 2019. „Prevođenje u službi socijalne inkluzije: prevođenje za izbjegla i raseljena lica u javnim ustanovama Kraljevine Španije”. *Društvene i humanističke studije DHS* 4(3, 9): 131–146.
- Stahuljak, Zrinka. 2000. "Violent distortions: Bearing witness to the task of wartime translators". *TTR: Traduction, Terminologie, Rédaction* 13 (1): 37–51.
<https://doi.org/10.7202/037392ar>
- Stahuljak, Zrinka. 2010. "War, translation, transnationalism: Interpreters in and of the war (Croatia 1991–1992)". In *Critical Readings in Translation Studies*, edited by Mona Baker, 391–414. London, New York: Routledge.
- Stahuljak, Zrinka. 2023. *Fikseri u srednjem vijeku*. Zagreb: Intermedia.
- Tryuk, Małgorzata. 2020. "Translating and interpreting in conflict and crisis". In *The Routledge handbook of translation and ethics*, edited by Kaisa Koskinen and Nike K. Pokorn, 398–414. London, New York: Routledge.

INTERPRETING AND TRANSLATION IN CONFLICT ZONES (THE WAR AND POST-WAR PERIOD)

Abstract

The topic of this paper is the field of institutional interpreting and translation in specific conflict situations, which has been insufficiently researched both in Bosnia and Herzegovina, as well as in the region. The role, the status and the protection of interpreters and translators, as well as moral and ethical dilemmas and the problems and difficulties any interpreter/translator deals with in a conflict zone represent the main elements of this research. The research was based on personal experience in interpreting and translation during the war in Bosnia and Herzegovina. Additionally, the study includes data from conversations conducted with war and post-war interpreters and translators. The second part of the article is

dedicated to the role of interpreters during the investigation process in the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). Overall, this article seeks to highlight the complexity and importance of the role of interpreters and translators in conflict zones, and at the same time to raise interest of scholars investigating institutional interpreting and translation.

Keywords: translator, conflict, problems, difficulties, ethical dilemmas